

Originalni naučni rad

331 (4-497.11)

TRŽIŠTA RADA I (NE)ZAPOSLENOST U EVROPSKOJ UNIJI I SRBIJI - REGIONALNI ASPEKT

Veljko Radovanović^{*1}, Marijana Maksimović

*Institut društvenih nauka, Beograd

Apstrakt: Najznačajnije pitanje tržišta rada i njegove aktivne politike je svakako pitanje smanjenje stope nezaposlenosti i povećanje stope zaposlenosti. Ovo pitanje je i u centru pažnje mnogih ekonomija više decenija unazad. Kompleksnost razvoja tehnologija, specijalizacije rada, migracije, ali i stalna potreba za edukacijom, samo su ovu oblast učinili još složenijom i izazovnijom za istraživanje. Odavno je poznato da su kretanja na tržištu rada asimetrična i veoma često nepredvidiva. Uprkos pridavanju velikog značaja ovom problemu, ne postoji univerzalni recept za njihovo rešavanja, a koji bi se mogao efikasno primenjivati u svim zemljama, niti pak u svim vremenskim razdobljima. U okviru svake zemlje postoje delovi teritorija (regije) koje u dužem vremenskom razdoblju beleže lošije rezultate, mereno prema skoro svim važnijim ekonomskim indikatorima uključujući i nivo i stopu (ne)zaposlenosti u odnosu na nacionalni prosek. U ovom radu će biti dat osvrt na opšte teorijske stavove funkcionisanja tržišta rada i njegove specifičnosti, a potom će biti data kraća analiza asimetričnosti kretanja na tržištu rada (zaposlenosti/nezaposlenosti) između zemalja članica Evropske unije, odnosno njihovih regija.

Ključne reči: tržište rada, (ne)zaposlenost, migracija, regionalne disproporcije

Uvod

Jedan od gorućih problema sa kojima se već duži niz godina suočavaju svetska privreda i društvo, ali i Srbija, je visoka stopa nezaposlenosti. Ipak, čini se da su brojna pitanja vezana za ovu problematiku, ali i kretanja na tržištu rada uopšte, posebno kada je u pitanju regionalni aspekt ovog problema, još uvek nedovoljno primećena i empirijski malo istražena. Intencija ka približavanju Srbije punopravnom članstvu u Evropskoj uniji, o čemu se danas uveliko, kako na političkim tako i stručnim i naučnim forumima govori i piše, zahteva da se ovom problemu posveti znatno više pažnje i truda. Naime, osnovna ideja vodilja procesa integrisanja u Evropsku uniju jeste uvođenje u zajedničko tržište i prihvatanje evropskih vrednosti uopšte. To bi, pored ostalog, trebalo da pridonese i povećanoj mobilnosti ne samo kapitala kojem inače državne granice prestaju biti neki veći problem, već i drugih proizvodnih faktora, kao što je

---

¹ vradovanovic@idn.org.rs

mobilnosti radne snage. Opšta ekonomska teorija uči da u uslovima tržišne ekonomije povećana mobilnost faktora proizvodnje (kapitala, radne snage, ideja) doprinosi povećanju opšte društvene efikasnosti. Međutim, da li se ove pretpostavke ostvaruju u praksi u svim situacijama teško je dati eksplicitan odgovor. Istraživanja koja su sprovedena u nizu zemalja pokazuju da u okviru svake zemlje postoje delovi teritorija (regije) koje u dužem vremenskom razdoblju beleže lošije rezultate, mereno prema skoro svim važnijim ekonomskim indikatorima uključujući i nivo i stopu (ne)zaposlenosti u odnosu na nacionalni prosek. To se, naravno, nepovoljno odražava na ukupan društveno-ekonomski razvoj date zemlje. Ukoliko mobilnost proizvodnih faktora nije razvijena na nacionalnom nivou, malo je verovatno da će se ona znatnije povećati širenjem integracijskih procesa pa će, samim tim, i korist od integracijskih procesa biti manja od očekivane.

Na kraju, u ovom radu, pažnja će biti usmerena na suštinu problema ove oblasti društvenog života u našoj zemlji, posebno gledano sa stanovišta regionalnog aspekta razvoja. U tom kontekstu valja razmišljati i kakav će uticaj imati moguće pristupanje Srbije Evropskoj uniji vezano za rešavanje problema (ne)zaposlenosti, te stim u vezi, da li će neke regije imati možda veće koristi u odnosu na druge. Drugim rečima, da li će buduće pristupanje Evropskoj uniji uticati na smanjenje ili možda na povećanje regionalnih disproporcija kada je u pitanju stopa nezaposlenosti, te da li su na ovom planu neophodne specifične mere regionalne politike u oblasti tržišta rada.

Funkcionisanje tržišta rada – teorijski osvrt

Tržišni model privređivanja podrazumeva uspostavljanje i funkcionisanje integralnog tržišta što znači da pored tržišta roba, usluga i kapitala funkcioniše i tržište rada – tržište znanja, spretnosti, veština, sposobnosti koje ljudi poseduju. Kada je reč o tržištu rada ono, kao i svako drugo tržište, pored brojnih drugih funkcija vrši i alokativnu funkciju, odnosno alokaciju radnika na poslove u teritorijalnom, granskom i svakom drugom pogledu. O pitanjima kako funkcioniše tržište rada postoje u osnovi dva teorijska modela: *neoklasični model i model nepotpune konkurencije*.

Neoklasični model polazi od pretpostavke da je tržište rada savršeno konkurentno, te da se i cena rada (najmnina) slobodno formira zavisno od ponude i tražnje za radom. Pored toga, u ovom modelu faktor migracije je izdvojen od ostalih uticaja što znači da ne postoji prepreka u kretanju radne snage između regiona. Na ovom tržištu tražnju za radom (radnom snagom) sačinjavaju poslodavci koji su, uslovno rečeno, „kupci” radne snage. Nasuprot

njima, ponudu čine radnici koji su u osnovi prodavci radne snage. Vlasnici rada (radnici) i vlasnici kapitala (poslodavci) u pretpostavkama ovog modela su potpuno informisani o mogućim uslovima i prihodima u svim regionima. Na tržištu svaka od ovih strana nastoji da obavi transakciju u svom interesu, ostvarujući za sebe najveću moguću korist. Poslodavcima je osnovni cilj da ostvare što veći profit, a radnicima što veću najamninu. U zavisnosti od ponude i tražnje za radnom snagom uspostavlja se opšti nivo cena rada (najamnina) dovodeći tako, gledano na duži rok, do stanja ravnoteže. Višak ponude radne snage eliminiše se sa tržišta tako što se smanjuje cena rada. Ravnoteža se, dakle, postiže uz izvesnu stopu nezaposlenosti koja se obično u literaturi naziva *voljna nezaposlenost*, odnosno *prirodna stopa nezaposlenosti*. Ovaj slučaj podrazumeva da svi radnici koji žele da rade uz date uslove i ravnotežnu cenu rada mogu naći posao, dok nezaposleni čine onu kategoriju radnika koji traže bolji posao u smislu veće najamnine ili boljih uslova rada. Međutim, izgleda da ovaj model u praksi ne funkcioniše jer se potpuno slobodno delovanje tržišta rada retko, a možda i nikada ne sreće u realnom životu. Naprotiv, iskustva govore da u stvarnosti tržište rada funkcioniše na specifičan način koji je znatno bliži *modelu nepotpune konkurencije*. U poređenju sa tržištem roba, kapitala ili usluga specifičnosti tržišta rada su posebno uočljive kada je u pitanju slobodno delovanje tržišnih zakonitosti, pa se često ističe da je ovo tržište imperfektno (Radić, 2005). Ovde će biti pomenuti samo neki faktori koji utiču na imperfektnost tržišta rada.

- Na tržištu rada deluju monopolske snage čiji se odnos snaga među učesnicima uspostavlja uglavnom van tržišta. Naime, da bi ojačali svoju snagu radnici se udružuju u sindikate, a poslodavci u različite oblike poslovnih i drugih asocijacija. Prevaga će biti na strani jednih ili drugih u zavisnosti od situacije na tržištu rada, odnosno od stanja u sferi zaposlenosti. Ukoliko je stopa nezaposlenosti niska pregovaračka snaga sindikata dobija na značaju i obratno: kada raste stopa nezaposlenosti njihova pregovaračka moć slabi. Dakle, interesi poslodavaca i zaposlenih su u osnovi po svojoj prirodi konfliktni, posebno ako se gleda na kratak rok. Međutim gledano u dužem vremenskom horizontu konfliktnost interesa se u izvesnoj meri relativizira jer su i jedni i drugi zainteresovani za stabilnost poslovanja: poslodavci u pogledu stabilnosti funkcionisanja preduzeća, a zaposleni u pogledu sigurnosti radnog mesta.
- Na slobodno delovanje tržišta rada utiče i država propisivanjem minimalnih zarada (najamnina). Propisivanjem donje granice ispod koje poslodavci ne mogu obarati realne zarade u uslovima visoke nezaposlenosti štiti naročito mlade radnike i radnike sa nižom

- kvalifikacijom od samovolje poslodavaca i obaranja zarada ispod socijalno prihvatljivog nivoa. Politika određivanja minimalnih zarada, međutim, može da negativno utiče na nivo zaposlenosti jer visok nivo minimalnih zarada, određen zakonom ili kolektivnim ugovorom, automatski podiže svaki naredni nivo zarada u preduzeću. Zbog toga poslodavci izbegavaju da zapošljavaju radnike iz određenih struktura radnog kontingenta (na primer, nekvalifikovani radnici, mladi radnici starosne dobi između 15-25 godina) za koje bi morali isplaćivati minimalne zarade. To ima za rezultat da se ova kategorija potencijalnih radnika najteže zapošljava, a upravo njih i najviše pogađa problem nezaposlenost dok u isto vreme firme gube priliku da dođu do jeftine radne snage.
- Mobilnost radne snage, kako između regiona tako i između zanimanja, znatno zaostaje u odnosu na mobilnost roba i kapitala, što takođe tržištu rada daje određene specifičnosti. O tome rečito govore podaci o niskoj elastičnosti rada u odnosu na regionalne razlike u nivou zarada i nezaposlenosti. Razlozi za ovo leže, pre svega, u teškoćama uklanjanja prepreka u regionalnoj migraciji radne snage. Ovi razlozi mogu biti ekonomski, društveni, politički, kulturni i mnogi drugi. Dok klasični model funkcionisanja tržišta rada polazi od pretpostavke da migracije nisu ograničene troškovima promene područja i zanimanja i da migranti raspolažu sa potpunim informacijama, u stvarnosti se međutim odluke donose u uslovima nepotpunih informacija, mobilnost rada je praćena određenim troškovima, kako finansijske tako i nefinansijske prirode.
  - Zbog imperfektnosti tržišta rada razlike u zaradama između regiona, grana privrede i zanimanja ne korespondiraju uvek sa razlikama u nivou marginalnog proizvoda radne snage. Malo je verovatno da će se u situaciji kada je kolektivno pregovaranje centralizovano na nivou države razlike u nivoima zarada u regionima odražavati u skladu sa razlikama u marginalnom proizvodu radne snage.
  - Odstupanju zaposlenosti i zarada od ravnotežnog nivoa u velikoj meri doprinose i beneficije za nezaposlene jer utiču na smanjenje mobilnosti radne snage i visinu stope nezaposlenost, naročito u perifernim regionima.

Sve ovo ima za posledicu pooštavanje problema regionalnih razlika na štetu depresiranih područja. Poseban problem predstavlja odlivanje njihove visokokvalifikovane radne snage, a migraciona kretanja koja su tržišno

generisana često nisu dovoljna za dostizanje ravnotežnog nivoa. U takvim okolnostima nužno se nameće potreba donošenja i primene različitih instrumenata regionalne politike koji će omogućiti ravnomerniji razvoj svih regiona u različitim sferama društvenog života.

Zaposlenost i nezaposlenost u zemljama Evropske unije

Pitanja vezana za probleme zaposlenosti odnosno nezaposlenosti čine jedno od ključnih pitanja za svaku zemlju jer je nivo zaposlenosti, pored nivoa bruto domaćeg proizvoda per capita, jedan od najznačajnijih indikatora efikasnosti jedne privrede. Međutim, postoje različite metode merenja ovih pojava, pa je na pitanje ko čini zaposleno, a ko nezaposleno lice, te s tim u vezi, koliki je stvarni broj zaposlenih, odnosno nezaposlenih lica u jednoj zemlji u datom vremenskom trenutku veoma teško dati precizan odgovor. Metodološke poteškoće u definisanju pojma (ne)zaposlenosti često izazivaju konfuzije u praćenju ovog indikatora, bilo da su u pitanju analize za različite nivoe teritorijalne agregacije u okviru granica jedne zemlje, ili, pak međunarodne komparacije. Rezultati će zavisiti od toga za koju se definiciju zaposlenosti opredelila neka institucija ili istraživač koji analizira ovu problematiku (Šuković, 2009). Inače, statistika koja se bavi pitanjima rada i radnih odnosa obuhvata širok nivo srodnih tema u celom svetu, uključujući veličinu i strukturu ekonomski aktivne populacije i to:

- populaciju zaposlenih koja uključuje podgrupe zaposlenih koji rade u neformalnoj ekonomiji, rad dece, migrante radnike, i
- populaciju nezaposlenih.

Ove dve populacione grupe predstavljaju ekonomski aktivnu populaciju, koja zajedno sa ekonomski neaktivnom populacijom čini ukupno radno sposobnu populaciju jedne zemlje. Ekonomski neaktivna populacija podrazumeva obeshrabrene radnike, tj one koji žele da rade ali koji ne vide gde bi to mogli raditi. Drugu grupu čine oni radnici koji obezbeđuju usluge u sopstvenoj kući.

Evropska unija već duži niz godina vodi veoma aktivnu politiku u domenu tržišta rada. Jedan od prioritarnih ciljeva kako Unije u celini tako i svake njene članice ponaosob predstavlja smanjenje stope nezaposlenosti, posebno najugroženijih grupa, te njihov primarni socijalno-ekonomski i politički izazov. Međutim, gledano po pojedinim zemljama članicama i njihovim regijama u okviru Evropske unije, ovaj problem nije svuda jednako akutan. Naprotiv, stope (ne)zaposlenost kreću se u veoma širokom rasponu o čemu dosta rečito govore podaci iz tabele 1. i 2.

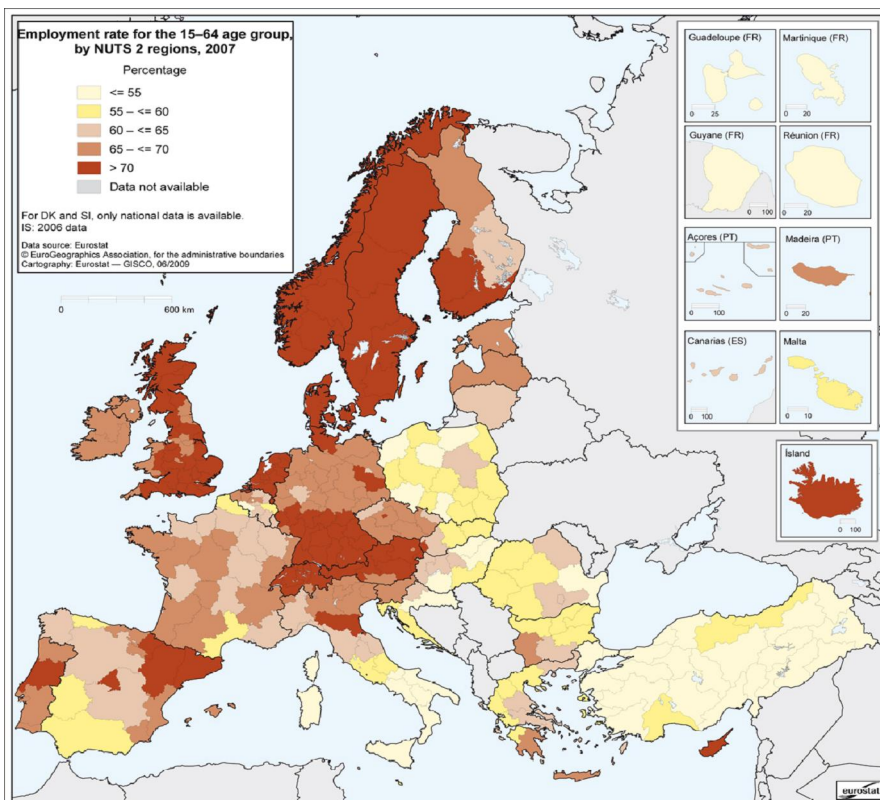
Tabela 1. Usporedni pregled kretanja zaposlenosti po zemljama članicama Evropske unije lica starosti od 15-64 godine (u %)

Država	godina								EU27=100.0			
	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2000	2003	2006	2007	2008	2009
EU (27 zemalja)	62.2	62.6	64.5	65.4	65.9	64.6	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Belgija	60.5	59.6	61.0	62.0	62.4	61.6	97.3	95.2	94.6	94.8	94.7	95.4
Bugarska	50.4	52.5	58.6	61.7	64.0	62.6	81.0	83.9	90.9	94.3	97.1	96.9
Češka Republika	65.0	64.7	65.3	66.1	66.6	65.4	104.5	103.4	101.2	101.1	101.1	101.2
Danska	76.3	75.1	77.4	77.1	78.1	75.7	122.7	120.0	120.0	117.9	118.5	117.2
Nemačka	65.6	65.0	67.5	69.4	70.7	70.9	105.5	103.8	104.7	106.1	107.3	109.8
Estonija	60.4	62.9	68.1	69.4	69.8	63.5	97.1	100.5	105.6	106.1	105.9	98.3
Irska	65.2	65.5	68.6	69.1	67.6	61.8	104.8	104.6	106.4	105.7	102.6	95.7
Grčka	56.5	58.7	61.0	61.4	61.9	61.2	90.8	93.8	94.6	93.9	93.9	94.7
Španija	56.3	59.8	64.8	65.6	64.3	59.8	90.5	95.5	100.5	100.3	97.6	92.6
Francuska	62.1	64.0	63.7	64.3	64.9	64.2	99.8	102.2	98.8	98.3	98.5	99.4
Italija	53.7	56.1	58.4	58.7	58.7	57.5	86.3	89.6	90.5	89.8	89.1	89.0
Kipar	65.7	69.2	69.6	71.0	70.9	69.9	105.6	110.5	107.9	108.6	107.6	108.2
Letonija	57.5	61.8	66.3	68.3	68.6	60.9	92.4	98.7	102.8	104.4	104.1	94.3
Litvanija	59.1	61.1	63.6	64.9	64.3	60.1	95.0	97.6	98.6	99.2	97.6	93.0
Luksemburg	62.7	62.2	63.6	64.2	63.4	65.2	100.8	99.4	98.6	98.2	96.2	100.9
Mađarska	56.3	57.0	57.3	57.3	56.7	55.4	90.5	91.1	88.8	87.6	86.0	85.8
Malta	54.2	54.2	53.6	54.6	55.3	54.9	87.1	86.6	83.1	83.5	83.9	85.0
Holandija	72.9	73.6	74.3	76.0	77.2	77.0	117.2	117.6	115.2	116.2	117.1	119.2
Austrija	68.5	68.9	70.2	71.4	72.1	71.6	110.1	110.1	108.8	109.2	109.4	110.8
Poljska	55.0	51.2	54.5	57.0	59.2	59.3	88.4	81.8	84.5	87.2	89.8	91.8
Portugalija	68.4	68.1	67.9	67.8	68.2	66.3	110.0	108.8	105.3	103.7	103.5	102.6
Rumunija	63.0	57.6	58.8	58.8	59.0	58.6	101.3	92.0	91.2	89.9	89.5	90.7
Slovenija	62.8	62.6	66.6	67.8	68.6	67.5	101.0	100.0	103.3	103.7	104.1	104.5
Slovačka	56.8	57.7	59.4	60.7	62.3	60.2	91.3	92.2	92.1	92.8	94.5	93.2
Finska	67.2	67.7	69.3	70.3	71.1	68.7	108.0	108.1	107.4	107.5	107.9	106.3
Švedska	73.0	72.9	73.1	74.2	74.3	72.2	117.4	116.5	113.3	113.5	112.7	111.8
Velika Britanija	71.2	71.5	71.6	71.5	71.5	69.9	114.5	114.2	111.0	109.3	108.5	108.2

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiem010> (poslednji put posećeno: 27.10.2010) i sopstveni proračun.

Prosečna stopa zaposlenosti u EU 27, mereno u odnosu na broj stanovnika starosti od 15-64 godine, u 2009. godini iznosila je 64,6%. Dinamički posmatrano, stopa zaposlenost je permanentno rasla u periodu od 2000-2008 godine. Međutim, Svetska ekonomska kriza koja je uticala na pad ukupne ekonomske aktivnosti zemalja članica EU u 2009. godini dovela je i do pada zaposlenosti za 1,3% u odnosu na 2008. godinu. Posmatrano po pojedinim

zemljama članicama najdinamičniju stopu rasta zaposlenosti poslednjih desetak godina beleži Bugarska približavajući se tako proseku Evropske Unije za svega dva procentna poena. Ako se, pak, stopa zaposlenosti EU 27 uzme kao 100,0 nivo zaposlenosti u Bugarskoj je iznosio 96,9% prema 81,0% koliko je iznosio u 2000. godini. Najveće stope zaposlenosti u okviru Evropske unije imaju Holandija (77,0%) i Danska (75,7%). Nasuprot njima, najniža stopa zapaža se kod Malte (54,9%) i Mađarske (55,4%). koje mereno u odnosu na prosek EU 27 zaostaju 15%, odnosno 14,8% respektivno. Dake, raspon između zemlje članice sa najvećom i najnižom stopom zaposlenosti iznosi 1:1,39 što se ne može smatrati velikom disproporcijom.

Skica 1. Mapa stope zaposlenosti za starosnu grupu 15-64 po NUTS 2 regionima u 2007 g. (u %) (Eurostat regionalni godišnjak 2009)

Posmatrano po zemljama članicama, najveće stope nezaposlenosti u periodu 2000. do 2008. godine imale su Španija, Slovačka, Mađarska i Grčka. Početkom perioda ovoj grupi je pripadala i Bugarska, međutim dinamičnim rastom zaposlenosti ova zemlja je u 2008. godini uspela da svede nezaposlenost na

svoga 5,6% u odnosu na radni potencijal koji se računa kao zbir broja zaposlenih i nezaposlenih starosne dobi od 15-74 godine.

Tabela 2. Usporedni pregled kretanja nezaposlenosti po zemljama Evropske unije (u %)

Država	godina						EU27=100.0					
	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2000	2003	2006	2007	2008	2009
EU (27 zemalja)	9.0	9.0	8.2	7.1	7.0	8.9	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Belgija	8.2	8.2	8.3	7.5	7.0	7.9	79.3	91.1	101.2	105.6	100.0	89.8
Bugarska	13.7	13.7	9.0	6.9	5.6	6.8	188.5	152.2	109.8	97.2	80.0	77.3
Češka Republika	7.8	7.8	7.2	5.3	4.4	6.7	100.0	86.7	87.8	74.6	62.9	76.1
Danska	5.4	5.4	3.9	3.8	3.3	6.0	49.4	60.0	47.6	53.5	47.1	68.2
Nemačka	9.3	9.3	9.8	8.4	7.3	7.5	86.2	103.3	119.5	118.3	104.3	85.2
Estonija	10.0	10.0	5.9	4.7	5.5	13.8	156.3	111.1	72.0	66.2	78.6	156.8
Irska	4.6	4.6	4.5	4.6	6.3	11.9	48.3	51.1	54.9	64.8	90.0	135.2
Grčka	9.7	9.7	8.9	8.3	7.7	9.5	128.7	107.8	108.5	116.9	110.0	108.0
Španija	11.1	11.1	8.5	8.3	11.3	18.0	127.6	123.3	103.7	116.9	161.4	204.5
Francuska	9.0	9.0	9.2	8.4	7.8	9.5	103.4	100.0	112.2	118.3	111.4	108.0
Italija	8.4	8.4	6.8	6.1	6.7	7.8	116.1	93.3	82.9	85.9	95.7	88.6
Kipar	4.1	4.1	4.6	4.0	3.6	5.3	56.3	45.6	56.1	56.3	51.4	60.2
Letonija	10.5	10.5	6.8	6.0	7.5	17.1	157.5	116.7	82.9	84.5	107.1	194.3
Litvanija	12.5	12.5	5.6	4.3	5.8	13.7	188.5	138.9	68.3	60.6	82.9	155.7
Luksemburg	3.8	3.8	4.6	4.2	4.9	5.2	25.3	42.2	56.1	59.2	70.0	59.1
Mađarska	5.9	5.9	7.5	7.4	7.8	10.0	73.6	65.6	91.5	104.2	111.4	113.6
Malta	7.6	7.6	7.1	6.4	5.9	7.0	77.0	84.4	86.6	90.1	84.3	79.5
Holandija	3.7	3.7	3.9	3.2	2.8	3.4	32.2	41.1	47.6	45.1	40.0	38.6
Austrija	4.3	4.3	4.8	4.4	3.8	4.8	41.4	47.8	58.5	62.0	54.3	54.5
Poljska	19.7	19.7	13.9	9.6	7.1	8.2	185.1	218.9	169.5	135.2	101.4	93.2
Portugalija	6.4	6.4	7.8	8.1	7.7	9.6	46.0	71.1	95.1	114.1	110.0	109.1
Rumunija	7.0	7.0	7.3	6.4	5.8	6.9	83.9	77.8	89.0	90.1	82.9	78.4
Slovenija	6.7	6.7	6.0	4.9	4.4	5.9	77.0	74.4	73.2	69.0	62.9	67.0
Slovačka	17.6	17.6	13.4	11.1	9.5	12.0	216.1	195.6	163.4	156.3	135.7	136.4
Finska	9.0	9.0	7.7	6.9	6.4	8.2	112.6	100.0	93.9	97.2	91.4	93.2
Švedska	6.6	6.6	7.0	6.1	6.2	8.3	64.4	73.3	85.4	85.9	88.6	94.3
Velika Britanija	5.4	5.0	5.4	5.3	5.6	7.6	62.1	55.6	65.9	74.6	80.0	86.4

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110>

Ekonomska kriza koja je nastupila sredinom 2008. godine različito je pogodila pojedine zemlje članice EU 27, tako da je došlo do daljih diferencija u njihovim stopama nezaposlenosti. Podaci govore da je najviše pogođena Španija, koja je u 2009. godini dostigla stopu nezaposlenosti od 18%, zatim Letonija (17,1%),

Litvanija 13,7, Slovačka (12,0%), Irska (11,9%), Mađarska (10,0%), Grčka (9,5%). Raspon nivoa stopa nezaposlenosti između Španije koja ima najveću i Holandije koja ima najnižu stopu nezaposlenosti (3,4%) u 2009. godini iznosi 5,29:1.

Ako, pak, u fokus analize uzmemo situaciju tržišta radne snage na nivou regiona NUTS-2 (Nomenklatura jedinica za teritorijalnu statistiku) zemalja Evropske unije uočavaju se znatno veće razlike nego što je to slučaj između pojedinih zemalja članica (Skica 1). Primera radi, Francuski prekomorski departmani (Guyana, Guadelupe, Martinique) imali su u 2008. godini stopu nezaposlenosti blizu 23%, a južni regioni Italije zajedno sa Sicilijom i Sardinijom između 10% i 14%. U isto vreme britanski regioni Agder of Rogaland i Vestland imaju stopu nezaposlenosti oko 2%, austrijski regioni Tirol (2,4%) i Salzburg (2,5%). Veoma visoke diferencijacije i širok raspon stopa regionalne zaposlenosti i nezaposlenosti uočavaju se i između regiona u okviru pojedinačnih zemalja članica. Posebno velike razlike uočljive su u Italiji između regiona Severa i Juga (skoro 5:1), ali su ove razlike znatne i u Nemačkoj, Francuskoj (posebno ako se uzmu u obzir i njeni prekomorski departmani), Belgiji (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

Prema tome, napred izneti podaci govore da, i pored veoma aktivne i finansijski izdašne politike u domenu regionalnog razvoja, gde značajno mesto ima i regionalna politika tržišta rada i zapošljavanja koju već duži niz godina sprovodi Evropska unija. Razlike nivoa (ne)zaposlenosti između pojedinih zemalja članica i regiona, kao i između regiona unutar svake zemlje i dalje postoje, mada je raspon nešto manji nego ranije. Nema sumnje da bi ove razlike bile znatno veće da se ovom problemu ne daje toliko pažnje. Praktično, nezaposlenost je stalna briga nadležnih institucija i organa ove integracione celine. U tom kontekstu polazi se od činjenice da ne postoji univerzalni recept rešavanja ovog problema koji bi mogao biti efikasno primenjen u svim zemljama članicama. U sprovođenju zajedničke politike u sferi tržišta rada značajnu ulogu igra Evropski socijalni fond (ESF) Pored ovog fonda tu je i Fond za regionalni razvoj (ERDF) kao jedan od tri strukturna fonda čija je namena ulaganje, pre svega u humani kapital, a posebno u posticanje zapošljavanja na nerazvijenim područjima (regionima) u okviru Evropske unije.

Merama zajedničke regionalne politike EU potpomaže programe obrazovanja i obuke radnika, kako bi ljudi mogli lakše naći posao ili ga sačuvati. Osposobljavanje radnog potencijala stvara veće izgleda da ljudi nađu bolji posao na tržištu rada, a koristeći te okolnosti firmama se pruža mogućnost da ostvare veću konkurentnost i rast naročito u novim sektorima. Pomoć dobijaju i mladi

ljudi kao i oni koji su duže nezaposleni i sa nižim kvalifikacijama, zatim tu su podrške u izjednačavanju šansi žena i muškaraca da dobiju posao na tržištu rada. Cilj je da se postigne puna zaposlenost i veća konkurentnost svih zemalja članica i svih regija u okviru svake zemlje ponaosob. Ovde se polazi od toga da je zapošljavanje jedan od najboljih puteva za postizanje socijalne integracije koja se inače stavlja kao jedan od prioriternih ciljeva (Union Europeenne, Politique regionale 2007.). Međutim, posmatrano na globalnom nivou i u svetskim ekonomskim forumima se, mada ne baš savim jasno, govori o oživljavanju mera ekonomske politike koje će biti fokusirane na problem nezaposlenosti, i koje bi, dugoročno, trebalo bi da vode ka rešavanju problema „krize posla“.

Najugroženijim grupama nezaposlenih, smatraju se mladi ljudi, nekvalifikovani radnici, grupa nezaposlenih koja dugo traži posao iz raznoraznih razloga, kao i migranti-doseljenici. Na tržištu radne snage u OECD zemljama nezaposlenost doseljenika je u porastu. U poslednjem kvartalu 2009. godine, udeo nezaposlenih stranaca na tržištu radne snage je preko 15% u Belgiji, Irskoj, Finskoj, Francuskoj i Švedskoj, Na primer, u USA, nezaposlenih imigranata je više od duplo, porastao je sa 4,3% u 2007. u odnosu na 9,7% u 2009 godinu. Naravno, različita iskustva zemalja variraju široko, u zavisnosti sa kolikim se teškoćama susreće konkretna ekonomija, kako da se postigne uspeh i uključivanje imigrantske populacije u normalne tokove tržišta rada. Inače primećena je tendencija da imigranti rade u sektorima koji su osetljiviji na promene ekonomske klime, to znači, gde je tražnja za radnicima u porastu jaka, u dobrim vremenima i brzo napuštanje tokom pogoršanja ekonomske situacije. Posle svega, poslodavci su često oprezniji kada biraju te ljude za rad na dugi rok. Mnoge zemlje imaju pouzdane mere na tržištu rada ili druge generalne instrumente prilagođene u odgovoru na krizu. A mnoge zemlje imaju prilagođene dodatne mere specifično namenjene radnicima migrantima. Mnogi migranti teško pronalaze i prihvataju različite šeme zaposlenih (www.oecdobserver.org).

Tržište rada i regionalna zaposlenost u Srbiji

Tržište rada u Republici Srbiji karakterišu veoma oštre razlike na skoro svim nivoima teritorijalne agregacije. One su posebno naglašene između ruralnih u odnosu na gradska područja, južnih i jugoistočnih u odnosu na severne delove zemlje, te izrazitoj koncentraciji radnih resursa, kako po obimu tako i po kvalitetu, u velikim univerzitetskim centrima. Pored toga, većina područja naše zemlje suočava se sa značajnim demografskim i socijalnim problemima poput visokog učešća starih lica (starijih od 65 godina), visokog nivoa registrovane, ali i prikrivene nezaposlenosti naročito u područjima u kojima je visoki ekonomski

razvoj bio baziran na industrijama koje u procesu tranzicije nisu mogle pratiti sve oštriju konkurenciju na svetskom tržištu.

Gledano u celini privreda Srbije ima izrazito visoke stope nezaposlenosti i analogno tome relativno niske stope zaposlenosti mereno u odnosu na radni potencijal. Stopa nezaposlenosti u Republici Srbiji jedna je od najvećih u okruženju pa i u Evropi. Visoke stope nezaposlenosti su uglavnom posledica tranzicionih procesa i svih drugih nedaća kroz koje prolazi privreda i društvo Srbije već pune dve decenije. Da slika bude još sumornija proces tranzicije velikih javnih preduzeća još nije završen, pa postoji realna opasnost da će sa privatizacijom javnog sektora, koja se najavljuje, dobar deo sada zaposlenih u ovim preduzećima ostati bez posla. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije ukupan broj zaposlenih (u privrednim društvima, ustanovama, zadrugama i organizacijama, preduzetnici i zaposleni kod njih) u Srbiji krajem marta 2010. godine iznosio je 1.816.959 lica što čini oko 36,6% u odnosu na ukupno stanovništvo radnog uzrasta (od 15 do 65 godine). Ovo je registrovana stopa zaposlenosti, mada postoji jedan broj lica koja rade „u sivoj zoni“. Koliki je taj broj veoma je teško objektivno proceniti, ali i pored toga stopa zaposlenosti je veoma niska. Poređenja radi, broj zaposlenih u Evropskoj uniji u svih 27 zemalja u odnosu na stanovništvo radnog uzrasta iznosi 64,6%.

Ukupan broj nezaposlenih lica krajem jula 2010. godine iznosio je 730.781 lica, što je za 50.010 lica više nego krajem oktobra 2009. godine, kada su se u Srbiji počele osećati posledice Svetske ekonomske krize. Otvorena ili registrovana nezaposlenost u Srbiji (odnos broja lica koja traže zaposlenje i zbira zaposlenih i lica koja traže zaposlenje) iznosila je krajem jula 2010. godine 28,7%. Međutim globalna analiza na nivou zemlje bilo kog ekonomskog indikatora, pa tako i stope zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti, gubi pravi smisao jer u sebi krije mnoge unutarregionalne suprotnosti. To nije specifičnost samo Srbije. Naprotiv, iskustva mnogih zemalja u tranziciji pokazuju da privredno restrukturiranje i nekritička primena neoliberalnog modela privređivanja imaju za rezultat tendenciju povećanja disproporcija u svim domenima ekonomskog života, pa sledstveno tome i u domenu tržišta rada. Jaz u stopama (ne)zaposlenosti u Srbiji naročito je izražen između glavnog grada, odnosno razvijenih regiona sa povoljnom geografskom pozicijom s jedne strane, i ostatka zemlje sa druge strane. Primera radi, Beograd ima 53,5 %, a Južnobački okrug 46,3%, zaposlenih u odnosu na stanovništvo radnog uzrasta prema 21,1% koliko ima Jablanički okrug odnosno 23,6% Toplički okrug. Grad Novi Sad kao regionalni centar Južnobačkog okruga ima 60,4% zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta što se praktično približava proseku Evropske unije.

Tabela 3. Usporedni pregled nekih ekonomskih indikatora regionalne asimetričnosti tržišta rada u Srbiji

Teritorijalna jedinica	Zaposleni, u odnosu na radno sposobno stanovništvo mart 2010	Nivo zaposlenosti Srbija=100.0	Stopa nezaposlenosti, juli 2010	Nivo zaposlenosti Srbija = 100.0	Indeks kretanja nezaposlenosti u periodu juli 2010/oktobar 2009.	Nivo prosečnih neto zarada I-VIII. 2010
Grad Beograd	53.5	146.0	13.8	48.1	98.53	133.5
Mačvanski okrug	25.7	70.0	40.1	140.0	99.11	85.2
Kolubarski okrug	34.2	93.4	23.2	80.9	113.84	86.7
Podunavski okrug	29.1	79.5	27.2	94.9	92.67	101.5
Bраниčevski okrug	30.2	82.3	20.0	69.7	95.15	99.9
Šumadijski okrug	29.7	81.2	37.4	130.3	100.15	88.9
Pomoravski okrug	37.7	102.8	34.2	119.1	106.12	83.3
Borski okrug	30.9	84.3	31.9	111.1	103.23	97.2
Zaječarski okrug	28.9	79.0	37.2	129.6	102.65	81.0
Zlatiborski okrug	29.7	81.2	34.9	121.8	94.31	85.3
Moravički okrug	32.2	87.8	31.2	108.7	100.56	84.4
Raški okrug	31.8	86.9	43.6	152.1	100.93	79.4
Rasinski okrug	27.0	73.6	38.1	133.0	99.81	78.7
Nišavski okrug	33.7	92.0	37.5	130.6	101.10	82.6
Toplički okrug	23.6	64.4	52.2	182.1	111.08	68.8
Pirotski okrug	33.8	92.4	41.5	144.8	102.85	81.4
Jablanički okrug	21.1	57.5	53.0	184.9	108.05	76.0
Pčinjski okrug	25.3	69.0	42.4	148.0	101.98	74.9
CENTRALNA SRBIJA	37.1	101.4	28.5	99.2	100.90	100.9
Sever.bački okrug	37.7	102.9	25.2	87.8	120.34	91.0
Sred.banatski okrug	29.4	80.3	33.8	117.9	95.79	95.4
Sever.banat. okrug	31.3	85.5	31.0	108.0	99.93	89.0
Juž.banat. okrug	29.5	80.6	35.2	122.8	106.18	102.4
Zapad.bački okrug	29.5	80.4	35.6	124.1	103.63	88.6
Južno bački okrug	46.3	126.5	24.9	86.9	108.31	105.8
Sremski okrug	27.3	74.6	30.7	107.1	96.40	87.2
VOJVODINA	35.3	96.3	29.3	102.2	104.53	97.7
REPUBLIKA SRBIJA	36.6	100.0	28.7	100.0	101.86	100.0

Izvor: Opštine u Republici Srbiji za 2009. godinu, Nacionalna služba za zapošljavanje, Mesečni statistički bilten br. 95, juli, 2010. god., Republički zavod za statistiku Republike Srbije: Prosečne zarade po zaposlenom po okruzima i opštinama, Saopštenja br. 278 od 4.09. 2010.godine i sopstveni proračun

Posmatrano po okruzima stope registrovane nezaposlenosti kreću se u rasponu od 13,8% kod Beograda do čak 53,0% kod Jablaničkog okruga. Krugu teritorijalnih jedinica sa drastično visokim stopama nezaposlenosti pripadaju i Toplički okrug (52,2%), Raški okrug (43,6%), Pčinjski okrug (42,4). Na nižem nivou agregacije ovaj problem još više dolazi do izražaja. Naročito je ovo vidljivo kod nekih opština Juga Srbije. Kao paradigma ekonomske situacije Juga Srbije može nam poslužiti opština Lebane koja ima svega 11,4% zaposlenih u odnosu na radno sposobno stanovništvo koje živi na ovoj teritoriji. Od ukupnog broja zaposlenih u ovoj opštini 60,1% radi u državnoj upravi, školstvu, zdravstvu i komunalnim delatnostima. U isto vreme broj registrovanih nezaposlenih lica krajem jula 2010. godine bio je tri puta veći od ukupnog broja zaposlenih u ovoj opštini (5.092 nezaposlena lica i 1.698 zaposlenih lica). U sličnoj situaciji su opštine Bela Palanka, Vladičin Han, Tutin, Bojnik, Batočina, Medveđa, Blace, Kuršumljija, Prijepolje i mnoge druge (Nacionalna služba zapošljavanja u Srbiji, mesečni statistički bilten, juli, 2010).

Permanentno rastuće regionalne disproporcije u domenu tržišta rada vode ka mnogim ekonomskim, socijalnim i političkim rizicima, pa je veoma važno da se kreatori ekonomske politike pozabave ovim problemima, samimim tim što su po mnogim indicijama baziranim na zvaničnim podacima Republičkog zavoda za statistiku i Nacionalne službe za zapošljavanje ove razlike u permanentnom porastu. U periodu od eskalacije Svetske ekonomske krize do danas ovaj problem se još više zaoštrio. O tome rečito govori indeks kretanja nezaposlenosti u periodu od oktobra 2009. do jula 2010. godine. U ovom razdoblju od ukupno 25 teritorijalnih jedinica (24 okruga + grad Beograd) smanjenje broja nezaposlenih registrovanih kod Nacionalne službe zapošljavanja Srbije imalo je osam okruga i grad Beograd. Svi ostali su u većoj ili manjoj meri uvećali stopu nezaposlenosti.

Takođe su veoma upadljive razlike između razvijenih delova zemlje i područja koji tradicionalno imaju usporeniju razvojnu dinamiku kada je u pitanju nivo prosečnih plata po zaposlenom radniku. Razlika između Beograda kao najrazvijenijeg privrednog i kulturnog centra i Topličkog okruga u prvih osam meseci 2010. godine mereno nivoom plata iznosila je 1:1,94. Očito je da tržište rada u Srbiji skoro da i ne funkcioniše gledano na regionalnom nivou, jer razvijeni regioni u isto vreme imaju i viši nivo zarada i nižu stopu nezaposlenosti, a međuregionalna pokretljivost radne snage je veoma niska. Uzroke ovome treba tražiti, pre svega, u činjenici da su mere ekonomske politike u domenu tržišta rada usmerene ka ravnomernijem regionalnom razvoju, koje kreiraju i sprovode zvanični za to nadležni organi i institucije u našoj zemlji, dosta konfuzne, nedorečene i nedelotvorne. Mnogo veća pažnja se posvećuje politici usmeravanja kapitala u područja koja se suočavaju sa problemom visoke nezaposlenosti nego primeni različitih instrumenata i mehanizama u sferi tržišta rada. Mobilnost radne snage,

kako između regiona tako i između zanimanja je zabrinjavajuće niska. Uglavnom se ona odvija od perifernih područja ka velikim gradskim centrima. Kao posledica ovakve politike imamo situaciju izrazito velike koncentracije naučnog, istraživačkog i inovacionog potencijala u velikim centrima (Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac). To je dovelo do sve manjih mogućnosti primene lokalnog i regionalnog znanja u cilju rešavanja konkretnih problema u privredi perifernih i nerazvijenih područja. Ova područja već duži vremenski period napuštaju obrazovani i sposobni ljudi koji bi mogli biti nosioci njihovog razvoja, a infrastrukturni objekti kao pretpostavka tog razvoja koji su nekad korišćeni sada su materijalno i kadrovski nedopustivo zapušteni (Arandarenko, Nojković 2007). Njima danas nedostaje kvalifikovana radna snaga za savremenu industrijsku proizvodnju, preduzetnička inicijativa i brojna druga specifična znanja koje zahteva moderan način privređivanja, tržišno orjentisana privreda i sve oštrija konkurencija. Bez obrazovane i obučene radne snage nisu realna očekivanja promene proizvodne strukture jer promena strukture menja karakter tražnje za radom, kako regionalno tako i sektorski i po stručnoj spremi.

Zaključak

Problem (ne)zaposlenosti predstavlja jedan od najaktuelnijim društveno-ekonomskih problema savremenog sveta. Ipak, sve zemlje i regioni nisu jednako pogođene ovom problematikom. Čak i u okviru svake pojedinačne zemlje postoje delovi teritorija (regije) koje u dužem vremenskom razdoblju zaostaju u nivou zaposlenosti, odnosno beleže veće stope nezaposlenosti u odnosu na nacionalni prosek. Jedan od uzroka za ovu pojavu leži u činjenici da tržište rada ima svoje brojne specifičnosti u odnosu na tržište roba i kapitala, pa se s pravom može reći da je ovo tržište imperfektno. Zbog toga se u vođenju politike regionalnog razvoja, kako na nivou Evropske unije, tako i u okviru velikog broja pojedinačnih zemalja, poseban značaj daje iznalaženju adekvatnih mehanizama i instrumenata koji će pridoneti boljem funkcionisanju tržišta rada, a samim tim i skladnijem regionalnom razvoju.

Tržište rada u republici Srbiji takođe karakterišu oštre razlike na skoro svim nivoima teritorijalne agregacije. Razlike su posebno naglašene između ruralnih u odnosu na gradska područja, južnih i jugoistočnih područja u odnosu na severne delove zemlje, u koncentraciji radnih resursa kako po obimu i strukturi, tako i kvalitetu u velikim gradskim centrima u odnosu na ostala područja. Izostanak pravovremenih i adekvatnih mera regionalne politike u oblasti tržišta rada imao je za posledicu da su periferna područja praktično ostala bez ljudskih resursa koji poseduju preduzetničke inicijative i odgovarajuće kvalifikacione i druge

osobnosti koje zahteva savremeni industrijski način proizvodnje, a koji bi mogli biti nosioci njihovog bržeg razvoja i progressa u budućnosti.

Rad primljen 26 septembra 2010; prihvaćen 28 novembra 2010.

Literatura

Arandarenko M. & Nojković A., (2007). *Pregled tržišta rada u Srbiji*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe/Novosadski humanitarni centar, Novi Sad.

European Commission. (2010). *Europe 2020. A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Bruxelles: European Commission.

European Commission, Eurostat. (2010). *Employment Statistics, august 2010*. Bruxelles: European Commission.

European Commission. (2004). *Facing the Challenge – The Lisbon Strategy for growth and employment*. Bruxelles: European Commission.

Eurostat. (2010). *Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2010*. Bruxelles: Eurostat.

Eurostat. (2009). *Eurostat regional yearbook 2009*. Bruxelles: Eurostat.

Huber, P. (2009). *Regional Labour Market Disparities in an Enlarged European Union*. Unpublished paper.

Landesmann, M. & Römisch, R. (2007). *Regional Growth and Labour Market Developments in the EU-27*. Visited 10.10.2010. on the web site: <http://www.dime-eu.org/files/active/d/D312-2ndperiod/pdf>

Maksimović M., (2009). Nezaposlenost i globalna kriza. *Zbornik radova „Kriza i globalizacija“*. Institut društvenih nauka, Beograd

Nacionalna služba zapošljavanja u Srbiji, (2010). *Mesečni statistički bilten, juli, 2010*. Beograd: Nacionalna služba zapošljavanja u Srbiji

Radić, J. (2005). Politika tržišta rada i strategija zapošljavanja. *Privredna izgradnja, 1-2*.

Radovanović, V. (2007). *Politika i metodi regionalnog razvoja*. Beograd: Institut društvenih nauka

Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2010). *Opštine u republici Srbiji za 2009. godinu*. Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije.

Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2010). *Anketa o radnoj snazi iz aprila 2010. godine*. Saopštenja br.180 od 30.06.2010.

Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2010). *Prosečne zarade po zaposlenom po okruzima i opštinama*, Saopštenja br. 278 od 4.09. 2010

Šuković, D. (2005). Stanovništvo Srbije u fokusu tržišta rada, *Stanovništvo br 2*. Beograd

Union Européenne. Politique régionale. (2007). *La politique de cohésion 2007-2013. Commentaires et textes officiels*. Bruxelles: Commission européenne.

www.ilo.org/global/What_we_do/Statistics/topics/lang--en/index.htm. Posećeno 13.08.2010.

www.ilo.org/empelm/what/lang--en/WCMS_114240/index.htm. Posećeno 13.08.2010.

www.ilo.org/global/What_we_do/Statistics/topics/lang--en/index.htm. Posećeno 13.08.2010.

www.ilo.org/empelm/what/lang--en/WCMS_114240/index.htm. Posećeno 13.08.2010.

www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3301. Posećeno 13.08.2010.